

RUTH BOHMAN

Den marxistiska myten om kvinnoarbetet

I den här artikeln vänder sig Ruth Bohman emot den vulgärmarxistiska uppfattningen om kvinnoarbetets lägre värde. I själva verket – menar hon – beror denna spridda myt på otydligheter hos Marx, som ömsom ser kvinnorna som arbetskraftsreproducenter (i familjen), ömsom som producenter (i arbetslivet). Han har däremot aldrig utvecklat en systematisk teori för kvinnoförtrycket.

I många sammanhang har den nya kvinnorörelsen efterlyst en analys av kvinnoarbetet i det moderna samhället som bygger på marxistisk teori. Den danska kvinnoforskaren Lena Dalgaard t ex skriver år 1974 i förordet till avhandlingen *Familiens udvikling og funktion under kapitalismen* att det varit en stor brist för analysen att det vare sig finns en teoretisk och allmän bestämning av kvinnoarbetet, den kvinnliga arbetskraftens värde, en klassanalys som placerar den kvinnliga delen av arbetskraften innanför klassen eller liknande nödvändiga teoretiska utredningar.

Samtidigt är det påfallande att socialistiska historiska utläggningar om kvinnors arbete bygger på några få citat ur *Kapitalet*, som förmodas vara allmängiltiga och tolkas helt lösryckta ur sitt sammanhang, vilket ger egendomliga resultat. Traditionell socialistisk teori, som fortfarande står helt oemotsagd är t ex att en arbetare 'ursprungligen' hade en lön som räckte för familjen och att hustruns förvärvsarbete blir orsak till att lönen sjunker. Detta exempel är hämtat ur en text som givits ut på 1970-talet.¹

Männens lön var ursprungligen beräknad för att försörja hela familjen. Kvinnans för en person ... Kvinnan erbjuder kapitalet följande fördelar: a) Fungerar som säkerhetsventil för det förtryck som mannen upplever på arbetsplatsen, b) hen-

nes inträde i produktionsprocessen innebär nedpressning av männens löner osv.

Kvinnan är fortfarande i den socialistiska kvinnorörelsens teori ett passivt och negativt objekt för mannen och kapitalet!

Teorin vilar faktiskt på en myt om en paradisk period, då arbetskraften enbart bestod av män och harmoni rådde mellan arbetare och arbetsköpare. I arbetarrörelsen har denna teori gett stöd åt männens fientliga uppträdande mot arbeterskorna och för kvinnornas del bidragit till känslor av mindervärdighet och skuld som en ytterligare börda till dubbelarbetet och den låga lönen. De var 'smutskonkurrenter' och en 'fara' på arbetsplatsen. Hade de överhuvudtaget någon rätt att begära förvärvsarbete?

Den religiösa myten om Eva, som lurade Adam att äta av kunskapens frukt så att de måste lämna paradiset, har här sin ekonomiska motsvarighet. Kvinnan som roten till eländet!

Den religiösa myten har motiverat kvinnoförtrycket i tusentals år, den ekonomiska är yngre: den utger sig för att vara marxism.

Den marxistiska myten

En text hämtad ur *Zur Frauenfrage im Kapitalismus* utgiven i Västtyskland år 1972 återger

myten i modern version med hänvisning till Marx.²

Före maskineriets införande var reproduktionskostnaderna för hela familjen inräknade i arbetarens lön; för arbetaren själv, för uppehälle och uppfostran av barnen (den framtida arbetskraften) och för kvinnan, som skulle säkra denna uppfostran och sörja för den dagliga reproduktionen av mannens arbetskraft. Så länge männen på grund av kroppskrafter och kvalifikationer representerade den enda arbetskraftspotentialen och det inte fanns mera arbetskraft till kapitalets förfogande, var det inte möjligt att betala arbetskraften under dess värde. Först då behovet av arbetskraft för storindustrin steg språngvis, och maskineriet samtidigt gjorde kroppskrafter och kunnskap mer och mer överflödiga, kunde familjelönen sänkas, så att kvinnor och barn också måste bidra till familjens reproduktion (med minskad bruksvärdeproduktion i hushållet). Arbetsdelningen och maskineriet gjorde arbetarna utbytbara och arbetskrafter övertaliga; därefter kunde dyr arbetskraft utbytas mot billig. Att kvinnorna blev tvungna att förvärvsarbeta förstärkte konkurrensen mellan arbetarna och skärpte deras utarmning.

Myten påstår alltså 1) att 'före maskineriets införande' hade kapitalägarna endast tillgång till manlig arbetskraft. Varje man fanns på sin rätta plats betalad efter sitt värde, vilket innebar att han hade familjelön. Kvinnan födde och uppfostrade barnen och passade upp mannen. Det paradisiska tillståndet!

2) Maskineriets införande gjorde att behovet av arbetskraft steg hastigt, men mindre kunnig och stark arbetskraft kunde användas och det var kvinnor och barn. Därför sjönk arbetarnas goda och tillräckliga löner, det uppstod konkurrens mellan männen och de blev allt fattigare. Kvinnor ställs mot 'arbetare'. De fattigaste och mest utarmade, kvinnor och barn, 'skärpte deras utarmning'!

Om kvinnoarbetet ska kunna analyseras, om den kvinnliga arbetskraftens värde (i marxistisk mening) ska kunna bestämmas, då måste kvinnorörelsen först göra upp med myten.

Arbetskraft och kapitalägare före maskinerna

Kapitalets första historiska form av handels- eller köpmanskapitalet. Köpmännen 'tog på sig en extrasyssla som förläggare av tygvaror' och blev därmed 'de första som förde ut varor på marknaden i kapitalistiskt vinstsyfte i konkurrens med varor av samma slag, som framställts av hantverkare'. De lämnade ut lin, ull, garn eller andra råvaror till någon som ensam eller med hjälp av familjen kardade, spann och vävde. De betalade den färdiga produkten och sålde den vidare.

Köpmannen – kapitalisten köpte arbetskraften som tills vidare själv ägde sina produktionsinstrument men inte längre råvaran. Då han garanterade regelbunden sysselsättning för vävaren kunde han pressa dennes lön så att en del av arbetstiden blev obetald. Förläggaren kunde på detta sätt tillägna sig mervärde utöver sina tidigare handelsvinst.³

Samma text nämner som de första egentliga lönarbetarna gruvdrängar och sjömän. De var vanligen tvångsrekryterade och hade inga familjelöner. Spinning och vävning var kvinnoarbete, många kvinnor, som inte hade rättighet att arbeta som hantverkare och själva sälja sina produkter, arbetade för dessa förläggare – köpmän.

De första offren för det ökande antalet roffande företagare blev kvinnan, som inte kunde finna skydd och stöd någonstans. Jämsides med den genom skråordningen väl skyddade hantverksproduktionen uppstod en ny näringsgren, hemslöjdsproduktionen. Den hade under 1400- och 1500-talet en vidsträckt utbredning i så gott som alla europeiska stater.⁴

I småbondehemmen, där vävningen var ett arbete vid sidan om de dagliga sysslorna, spann och vävde kvinnorna, det som kunde säljas gav pengar till skatter och andra penningutgifter. När detta hemslöjdsarbete fick större ekonomisk betydelse för familjen, dvs när efterfrågan ökade, började också mannen arbeta med vävning. Så uppstod på landet stora befolkningsgrupper av handvävare, där hela familjen hade bestämda uppgifter i framställningen av varan. Familjeinkomsten baserades på en gemensam arbetsinsats. Men den svarade inte för hela repro-

duktionskostnaden. Handvävarna hade hus och odlingsjord, som gav de viktigaste näringsmedlen. Engels som beskriver denna samhällsgrupp i England på 1700-talet, kallar dem 'vävande bönder'.⁵

Manufakturen – nytt steg i kapitalismens utveckling

Från 1400-talet till sista tredjedelen av 1700-talet utvecklades manufakturen vid sidan av skråhantverket. Köpmännen prövade ett nytt sätt att öka sin profit. De samlade hantverkare i en verkstad eller inom ett mindre område, verktygen kunde vara deras egna, men materialet tillhandahölls av köpmannen – förläggaren. Inte heller här var männen den enda arbetskraften. Marx nämner sidenmanufakturen i Frankrike, som tidigt hade en strikt genomförd arbetsdelning, där kvinnor och barn ingick.⁶ Kvinnor utförde också hemarbete för manufakturen.⁷ Så var fallet också i Sverige, då de första manufakturverkstäderna inrättades här på 1700-talet.

I manufakturen utnyttjades arbetsdelning och specialisering till köpmannens fördel. Marx nämner t ex synålstillverkning, som var uppdelad på 72 till 90 delarbetare.

Den kombinerade totalarbetaren, som består av de många delarbetarna, klipper av ståltråden med en av sina många verktygsbeväpnade händer, medan han med andra händer och verktyg sträcker tråden, spetsar den osv. Produktionsprocessens olika faser följer inte längre efter varandra i tiden utan äger rum samtidigt och vid sidan av varandra. Som följd härav levereras en större mängd färdig vara per tidsenhet.⁸

I detta sammanhang talar Marx om arbetskraftens värde:

Då totalarbetarens olika funktioner är enkla eller sammansatta, primitiva eller högt utvecklade, kräver hans organ, de individuella arbetskrafterna, mycket olika grad av utbildning och har därför olika värde. Manufakturen utvecklar därför en hierarki av arbetskrafter med motsvarande rangskala ifråga om arbetslöner ... Manufakturen skapar därför inom varje hantverk som den får makt över en klass av sk olärda arbetare, som hantverket inte har någon användning för. Vid sidan av den hierarkiska rangordningen

uppträder den enkla indelningen av arbetarna i kvalificerade och okvalificerade. För de senare bortfaller utbildningskostnaderna helt och hållet, för de förstnämnda sjunker de på grund av det i jämförelse med hantverket förenklade arbetet. I bägge fallen sjunker arbetskraftens värde ...

Arbetskraftens relativa värdeminskning, till följd av att utbildningskostnaderna bortfaller eller minskar, medför omedelbart en snabbare värdeökning av kapitalet, ty allt som förkortar den tid, som är nödvändig för reproduktion av arbetskraften, vidgar utrymmet för merarbetet.⁹

Kollontaj pekar på att man under 1600- och 1700-talen 'märkte en stark ökning av kvinnoarbetet samtidigt med manufakturernas tillväxt'.¹⁰ Kvinnorna fanns bland de olärda arbetarna, eftersom de var utestängda från yrkesutbildning.

Manufakturen ledde alltså ett steg vidare mot kapitalägarnas herravälde över arbetarna. För det första kontrolleras arbetstiden, för det andra betalade förläggaren inte varan – arbetsresultatet utan arbetskraft med olika värde. Någon idyll utan motsättning omkring arbetskraftens värde har inte existerat före maskineriet. Marx säger om denna period:

Kampen mellan kapital och lönarbetare börjar med själva kapitalförhållandet, och den fortsätter att rasa under hela manufakturperioden. Men först efter maskineriet börjar arbetaren bekämpa själva arbetsmedlet, den form vari kapitalet materiellt existerar.¹¹

Kvinnors utbildningskostnader ingick i hushållsarbetet i föräldrahemmet eller i andra familjer på samma sätt som lärlingarnas.

I hemindustrin svarade familjen för utbildningskostnader, när barnen skulle läras upp till medhjälpare. Den tid som användes för arbetet var familjens ensak. Användes t ex fem dagar i stället för tre för att få vävpacken färdig sjönk dagsinkomsten men förläggaren betalade samma summa.

Vi kan slå fast: 1) att männen inte under någon historisk period har 'representerat den enda arbetskraftspotentialen', 2) att kvinnorna genom sitt arbete för handelskapitalet i hög grad bidrog till det som Marx kallar 'den ursprungliga kapitalackumuleringen', 3) att arbetskraftens värde bestäms av utbildning – inte av familjebildning.

Maskineriet förskingrade kvinnornas gamla färdigheter

Den andra delen av myten är lika ohistorisk som den första. Något språngvis ökat behov av arbetskraft ger *Kapitalet* inte exempel på. Tvärtom säger Marx att nyinförande av maskineri 'verkar som en farsot på hantverk och manufaktur som drabbas av konkurrensen', att maskineriet 'slår ihjäl arbetarna'. Klarare än så här kan det inte uttryckas:

Kapitalets egen värdeökningsprocess genom maskineriet står i direkt proportion till det antal arbetare, vars existensbetingelser maskinen tillintetgör ... Den del av arbetarklassen, som maskineriet gör överflödig eller som inte längre behövs för kapitalets värdeökning, går dels under i den ojämna kampen mellan det gamla hantverket, den manufakturmässiga driften och den moderna industrin, medan återstoden översvämmas av alla lättare tillgängliga industrigrenar, överfyller arbetsmarknaden och sänker därmed arbetskraftens pris under dess värde.¹²

Liksom i andra sammanhang är det männen, 'arbetaren', som Marx talar om, dvs de yrkesverksamma i hantverk och manufaktur. Konkurrensen mellan dem, konkurrensen med maskinarbetet och den utslagning som blev följden 'sänkte arbetskraftens pris under dess värde'.

Att kvinnorna också drabbades hårt av de första maskinerna har Marx lika litet som andra historieskrivare uppmärksammat.

De arbeten som först togs över av maskinerna var kardning, spinning och vävning. Textilframställning har varit kvinnornas arbetsfält så länge det gällt hemtillverkning av bruksvaror för det egna hushållet. Även under skråväsendet kunde kvinnorna endast så småningom utestängas och som vi har sett ingick de i arbetskraften i manufakturen och i hemindustrin. Marx berättar om stora proteströrelser i England mot de första vattendrivna maskinerna för ullkardning redan på 1750-talet. 50 000 arbetare som blivit arbetslösa uppvaktade parlamentet.¹³ Bland dem fanns säkert många kvinnor, kardning var deras hemarbete, men som vanligt försvinner de i historiens dunkel.

En glimt av den historiska processen ger Engels i berättelsen om de vävande bönder-

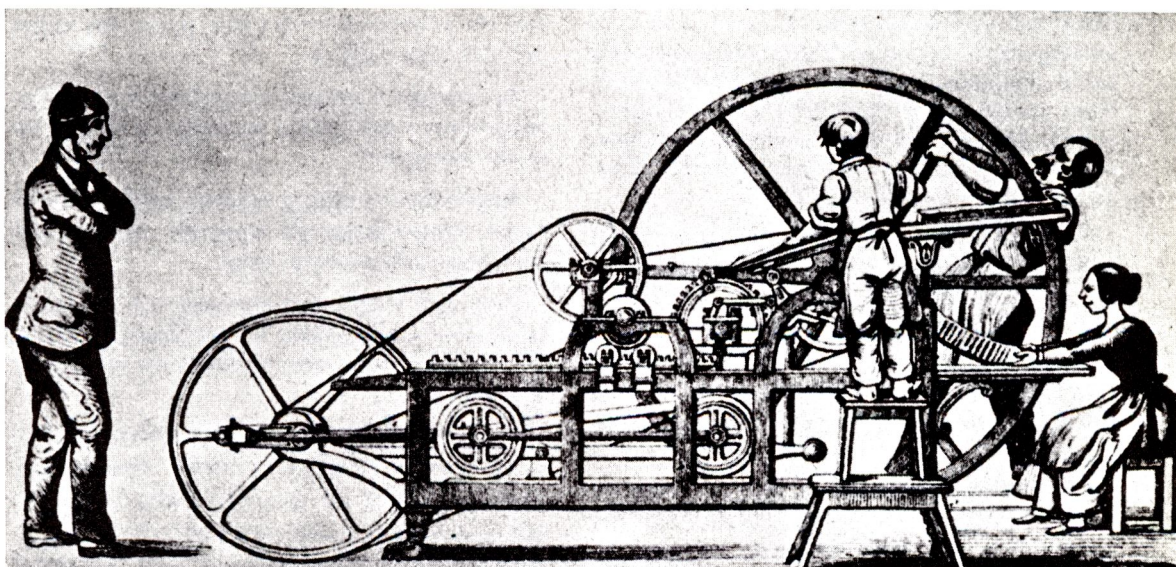
na. Spinning var ett kvinnoarbete som fordrade vana och skicklighet. För att en handvävare skulle ha full sysselsättning behövdes minst tre spinnerskor, men den första spinnmaskinen, som kom i bruk på 1700-talet, hade 16–18 spolar i stället för spinnrockens enda. Den skulle vevas med handkraft, vilket var tungt men gav god förtjänst. Många vävarfamiljer övergick till spinning på heltid.^{14, 15} Mannen drog och familjens medlemmar skötte spolarna. Många skickliga spinnerskor blev arbetslösa.

Vid nästa steg i utvecklingen, då spinnmaskinerna drogs med vattenkraft och senare ångmaskiner, behövdes inte de starka armarna längre. Kvinnor och barn kunde fortsätta de uppgifter de haft vid spinnmaskinen i hemmet. Det blev i första hand den arbetskraften som efterfrågades – men inte heller nu de vana spinnerskorna utan tonåringar och barn. Pådrivare och övervakare var män, som enligt mönster från hantverket kallade denna arbetskraft sina 'lärlingar', fastän det här inte var fråga om yrkesutbildning utan närmast slavarbete, som kunde pågå dag och natt i tolvtimmarsskift.¹⁶

Under en övergångstid försökte bomullspinnarna konkurrera, men deras inkomster sjönk våldsamt. De försökte hålla priserna på det spunna garnet uppe. En utväg var att få förbud mot kvinnor och barn i fabriker. Alla medel var tillåtna. 1838 fanns det i Glasgow en hemlig kommitté i vars kampmetoder ingick mordbrand mot fabriker. En fabrik, där unga flickor anställdes som strejkbrytare i stället för manliga arbetare, brändes ned. Modern till en av fabriksflickorna mördades. De båda mördarna försvann till USA på kommitténs bekostnad. Konkurrenskampen bland männen var inte mindre skoningslös.¹⁷

När det blev gott om billigt garn fick handvävarna en fin period. Många lämnade jordbruket och övergick till enbart vävning. I England fanns som mest 800 000 bomullsvävarfamiljer.

En bomullsvävarfamilj på 4 vuxna med 2 barn som hasplare tjänade mot slutet av förra århundradet och i början av detta 4 pund sterling i veckan med tio timmars arbetsdag. Om arbetet var brådsakande kunde de tjäna mer ... Tidigare

Ur Paul Lindblom: *När maskinerna kom*, 1966.

hade de alltid hindrats i arbetet av bristande tillgång på garn.¹⁸

Maskinvävstolen trängde undan handvävarfamiljerna. Marx säger, att världshistorien inte 'kan uppvisa ett förfärligare skådespel' än bomullsvävarnas gradvisa undergång i kampen mot maskinvävstolarna.¹⁹ Deras inkomster sjönk, trots att de arbetade allt hårdare. Många svält ihjäl, andra levde på fattigunderstöd fastän de arbetade, och de tvingades in till städerna för att söka arbete. Där ingick de i den nya samhällsklassen, maskinarbetarna. Frigjorda från alla produktionsmedel hade de nu endast sin arbetskraft att sälja. Det gällde både mannen och kvinnan. Hon hade förlorat alla produktionsmedel och möjligheter likaväl som han.

Nu framkallade den kraftigt ökade tillgången på billiga tyger en ny och större marknad för skräddare och sömmerskor till dess symaskinen tränger undan en del av denna arbetskraft. Marx i *Kapitalet*:

Symaskinen påverkar omedelbart arbetarnas livsvillkor, på ungefär samma sätt som allt annat maskineri, som i storindustrins tidsålder erövrar nya arbetsområden. De allra minsta barnen försvinner från arbetsplatsen. Maskinarbetarna får bättre löner i jämförelse med arbetarna i hemindustrin av vilka många tillhör 'de fattigaste bland de fattigaste' ... De bättre ställda hantverkarnas

löner sjunker, genom att maskinerna konkurrerar ut dem. De nya maskinarbetarna är uteslutande flickor och unga kvinnor. Med den mekaniska kraftens hjälp gör de slut på de manliga arbetarnas monopol på det tyngre arbetet och jagar med lätthet undan mängder av äldre kvinnor och små barn. Den övermäktiga konkurrensen tar kål på de svagaste kroppsarbetarna. Den förfärliga ökningen av antalet personer, som under det sista decenniet dött av svält i London löper parallellt med symaskinens ökade användning.²⁰

Här som på många andra ställen i *Kapitalet*, ser vi att det var maskinerna som sänkte männens löner och att kvinnor och barn drabbades av konkurrensen, i stället för den bakvända beskrivningen, att de 'skärpte männens utarmning'.

Textilindustrin dominerade vid sidan av den begynnande konfektionens utnyttjade symaskinen. Engels beskriver förhållandena i dessa fabriker:

Om vi närmare betraktar detta faktiska förhållande, att maskineriet mer och mer tränger undan de vuxna männen, så visar det sig, att arbetet vid maskinerna både när det gäller spinning och vävning huvudsakligen består i att knyta samman trådar som brustit, då maskinen för övrigt uträttar allt. Detta arbete fordrar ingen styrka men stor smidighet i fingrarna. Männen är alltså inte bara onödiga utan på grund av starkare utvecklade leder och muskler i händerna faktiskt mindre lämpliga än kvinnor och barn och trängs natur-

ligtvis helt undan från detta arbete. Ju mer alltså användning av armstyrka blir onödig genom bruket av maskiner drivna av vatten- eller ångkraft, desto mindre antal män behöver sysselsättas – och då kvinnor och barn dessutom är billigare och som sagt i dessa arbetsgrenar arbetar bättre än männen, så blir de anställda.²¹

Avgörande för att kvinnlig arbetskraft användes var alltså att den var lämpligast. Varför har det förhållandet förtigits? Okunniga, svaga, utbildade och billiga – det är karaktäriseringen av kvinnorna. Snabbhet och fingerfärdighet räknas inte som skicklighet, en bedömning som stått sig genom åren.

Överallt var det männen som var arbetsledare. I konfektioner var de utbildade skräddare och uppträdde som mellanhänder. De tog upp beställningar av storgrossister och anställde i sin tur kvinnor för svältlöner och hur det såg ut i fabriken på 1840-talet beskriver Engels:

Vid de mekaniska vävstolarna arbetar mest kvinnor från 15 till 20 år och däröver, också några män, men de stannar sällan kvar i detta arbete efter 21-årsåldern. Vid förspinningsmaskinerna finner man också bara kvinnor, samt några män som slipar och rengör kardningsmaskinerna. Utom dessa sysselsätter fabriken ett antal barn som plockar bort och sätter upp spolarna (doffers) och några vuxna män som övervakar arbetet, en mekaniker och en maskinist för ångmaskinen, naturligtvis också snickare, portvakt osv.

Vad vi ser är alltså hemindustrins mönster överfört till fabriken. Men nu var det inte familjefadern som ledde och fördelade arbetet utan ett mindre antal främmande män som övervakare och specialister. Utanför fabriken kämpade hantverket för sin överlevnad. Industriarbetarnas familj hade slagits sönder, den existerade inte längre som produktionsenhet, men utanför arbetsplatsen existerade familjen fortfarande enligt sitt gamla mönster. Denna motsägelse tog sig också uttryck i teorin om arbetskraftens värde, som Marx uppställde i *Kapitalet*.

Teorin om arbetskraftens värde

Kapitalisten köper arbetskraft för pengar. För honom är detta en utgift (variabelt kapi-

tal) för arbetaren är det lön, priset för vilket arbetskraften säljes.

Det variabla kapitalet är totalvärdet av alla arbetskrafter som kapitalet samtidigt använder, uttryckt i pengar.²²

Kapitalistens utlägg ersättes under arbetstiden (produktionsprocessen). Arbetskraften framställer ett nyvärde:

Dess eget värde reproduceras, och dessutom produceras ett överskott utöver dess eget värde, ett mervärde, som varierar, kan vara större eller mindre.²³

Om mervärdet ska kunna beräknas måste också arbetskraftens värde bestämmas. Marx förklarar att som för andra varor bestäms arbetskraftens värde genom sina produktionskostnader: 'genom den arbetstid som erfordras för att framställa denna vara arbetskraften'.

Värdet av den varumängd, som arbetskraftens bärare, människan, dagligen måste förbruka för att kunna förnya sin livsprocess, alltså värdet av de fysiologiskt oundgängliga existensmedlen, bildar den yttersta gränsen eller minimigränsen för arbetskraftens värde. Om priset på arbetskraften sjunker till detta minimum, så sjunker det under sitt värde, ty under sådana förhållanden kan arbetskraften bevaras och utvecklas endast i förkrympt form. Men värdet av varje vara bestäms av den arbetstid, som behövs för att leverera den i normal kvalitet.²⁴

Vad existensmedel omfattar preciseras:

Själva de naturliga behoven, såsom näring, kläder, värme, bostad osv är olika alltefter landets klimatiska och andra speciella förhållanden. Å andra sidan är omfattningen av de sk nödvändiga behoven, liksom det sätt på vilket de tillfredsställas, resultatet av en historisk utveckling och betingas därför till stor del av ett lands kulturnivå, även som i väsentlig grad av de förhållanden, under vilka den fria arbetarklassen har uppstått, och därför också av dess vanor och krav på livet. I motsats till andra varor innehåller alltså arbetskraftens värdebestämning en historisk och moralisk faktor. För ett bestämt land under en bestämd period är dock genomsnittsmängden av nödvändiga livsmedel given.²⁵

Ytterligare två faktorer utom 'genomsnittsarbetarens vanemässigt nödvändiga existensmedel' måste tagas med i bestämningen av arbetskraftens värde.

Å ena sidan är det de utgifter, som är förenade med arbetskraftens utbildning, och som kan växla med produktionssättet, å andra sidan den naturliga skillnaden mellan manligt och kvinnligt, moget eller omoget arbete. Den utsträckning, vari dessa olika arbetskrafter förbrukas är av stor betydelse för de kostnader, som är förenade med att reproducera arbetarfamiljen och därför också för den vuxne manlige arbetarens värde, och detta beror i sin tur på produktionssättet. I vår följande undersökning bortser vi från dessa faktorer.²⁶

Här talar Marx alltså om 'dessa olika arbetskrafter', om skillnader mellan manligt och kvinnligt och mellan vuxna och barns eller 'moget och omoget' arbete. Man kunde vänta sig, att då nu kvinnor och barn var så stor del av arbetskraften i det nya produktionssättet, Marx inriktat sig på att bestämma värdet av denna arbetskraft, men han väljer att koncentrera sig på 'den vuxne manlige arbetarens värde'. Varför och med vilka konsekvenser kan vi se i fortsättningen.

Nu helt kort några allmänna synpunkter på teorien om arbetskraftens värde.

1) Som vi har sett är värde inte detsamma som lön. Arbetskraftens värde står alltid i relation till mervärdet i det speciella kapitalistiska produktionsförhållande som Marx undersöker.

2) 'Värdet av arbetskraften kan inte falla och mervärdet inte heller stiga utan att arbetets produktivkraft stiger.'²⁷

'Arbetskraftens värde och mervärdet förändras i motsatt riktning.'

Detta gäller om 'genomsnittsarbetarens vanemässigt nödvändiga existensmedel' dvs reallönen förutsättes vara konstant, vilket är utgångspunkten för resonemanget i Marx' undersökning av lagbundenheten i detta fall.

Med arbetskraftens stigande produktivkraft ökar alltså mervärdet medan arbetskraftens värde sjunker. Det som händer är ett 'genomsnittsarbetarens vanemässigt nödvändiga existensmedel' produceras på kortare tid än förut, vilket sänker arbetskraftens värde i förhållandet till merarbetstiden – mervärdet. Trots att arbetskraftens värde sjunker till följd av den stigande arbetsproduktiviteten kan arbetarklassens levnads-

standard stiga. Detta är just vad som inträffat i industriländerna. Förutsättningen var den våldsamma produktionstegring som blev möjlig med maskineriet. Arbetskraftens sjunkande värde och pris är alltså en allmän tendens i kapitalismen, inte en motsättning mellan manlig och kvinnlig arbetskraft, som myten gör gällande.

Kapitalet har således en inneboende drift och en ständig tendens att öka arbetets produktivkraft, att förbilliga varan och med varan själva arbetaren.²⁸

När arbetets produktivkraft stiger, kan arbetskraftens pris ständigt falla, medan arbetaren samtidigt får en ständigt ökande mängd existensmedel. Men relativt, dvs i jämförelse med mervärdet, skulle arbetskraftens värde ständigt sjunka, och klyftan mellan arbetarens och kapitalistens levnadsstandard skulle vidgas.²⁹

3) I kapitalförhållandet, dvs arbetarklass – kapitalistklass, måste arbetskraftens arbetsförmåga och fortlevnad garanteras, men det gäller inte den enskilda arbetskraften. Den kan betalas under sitt värde:

Produktionskostnaderna för den enkla arbetskraften belöper sig alltså till *arbetarens existens- och fortplantningskostnader*. Priset på dessa utgör arbetslönen. Den på så sätt bestämda arbetslönen kallas *arbetslörens minimum*. Detta arbetslörens minimum gäller – liksom varornas prisbestämning genom produktionskostnaderna – inte för *den enskilde individen* utan för *släktet*. Enskilda arbetare, miljoner arbetare erhåller inte tillräckligt för att kunna existera och fortplanta sig. Men *hela arbetarklassens arbetslön* utjämnas inom ramen för sina svängningar till detta minimum.³⁰

Här finns alltså klart och tydligt utsagt, att många arbetare har en lön som understiger arbetskraftens värde. Det är egendomligt, att just detta uttalande av Marx återopas i bevisföringen för den marxistiska myten i *Zur Frauenfrage*. Inget enda uttalande av Marx kan återopas, där han säger att någon period existerat då det var omöjligt att betala arbetskraften under dess värde, men det är ändå den slutsats man drar. Finns tanken om en paradistid, då arbetskraften endast bestod av män, som en outtalad förutsättning i Marx' teori?

Trodde han på myten?

Familjen

Den vuxne manlige arbetaren är subjektet i Marx' undersökning av kapitalismen. Det är också tydligt att orden arbetare och arbetarklass är närmast synonyma, alltså kan bytas mot varandra utan att ett påstående förklarar sin mening.

Kvinnor och barn sammanförs under begreppet 'tillskottsarbetskraft' och definieras som 'arbetare utan större muskelkraft eller människor med omogen kroppsutveckling men med smidiga lemmar'. Följderna av maskineriets kapitalistiska användning förklaras:

Detta väldiga medel att ersätta arbete och arbetare förvandlades därmed genast till ett medel att öka lönarbetarnas antal genom att inränga arbetarfamiljens alla medlemmar under kapitalets omedelbara herravälde, utan hänsyn till kön och ålder. Tvångsarbetet för kapitalisten inkräktade inte bara på barnets lekar utan trängde också undan det fria arbetet i familjekretsen, vilket enligt gammal sedvänja utfördes för familjens räknning.³¹

I andra sammanhang i *Kapitalet* hade Marx förklarat att:

storindustrin, samtidigt som den upplöser den gamla familjens ekonomiska grundval och därmed svarande familjearbete, också upplöser själva de gamla familjeförhållandena.³²

Men när Marx undersöker 'maskindriftens direkta verkningar på arbetarna' utgår han från de gamla familjeförhållandena och det borgerliga familjebegreppet, vilket han också behållit i sin bestämning av arbetskraftens värde som *arbetarens* existens- och fortplantningskostnader. Det hade han motiverat i sin precisering av begreppet 'existensmedel'.

I motsats till andra varor innehåller alltså arbetskraftens värde en historisk moralisk faktor.

I denna historiska moraliska faktor ingår den patriarkaliska familjen och de värdenormer som den utvecklats under årtusenden. Mannen, familjeöverhuvudet, är ekonomiskt och juridiskt ansvarig för familjen, som är hans privategendom. Då nu 'maskineriets kapitalistiska användning' dragit in arbetarfamiljens alla medlemmar 'utan hän-

syn till kön och ålder' under kapitalets omedelbara herravälde, så köpte kapitalet 'omyndiga och halvmyndiga'.

Tidigare sålde arbetaren sin egen arbetskraft, som han förfogade över som formellt fri person. Nu säljer han hustru och barn. Han har blivit slavhandlare.³³

Så dramatiskt uttrycker sig Marx om de nya förhållandena! Arbetaren äger familjen och måste sälja hustru och barn. Vad som blir följderna av detta förklarar han i enlighet med sin teori om arbetskraftens värde:

Arbetskraftens värde bestäms inte endast av den arbetstid som är nödvändig för att underhålla den enskilde vuxne arbetaren utan även av den arbetstid som behövs för att underhålla hans familj. När maskineriet kastar ut alla familjens medlemmar på arbetsmarknaden fördelas värdet av mannens arbetskraft på hela hans familj, och därmed nedsättes värdet av hans arbetskraft. Att köpa fyra arbetskrafter kostar kanske mera, än det förut kostade att köpa familjefaderns arbetskraft, men i gengäld får kapitalet nu fyra arbetsdagar i stället för en, och därför sjunker arbetskraftens pris. Det är nu fyra människor som måste leverera inte bara arbete utan merarbete till kapitalet, för att en familj ska kunna leva. Så utökar maskineriet omedelbart det mänskliga exploateringsmaterialet, kapitalets egentliga exploateringsområde, och samtidigt exploateringsgraden.³⁴

Vad menar Marx? Den vanliga tolkningen har varit just myten. Att arbetaren 'tidigare' haft familjelön, men att då familjemedlemmar förvärvsarbetar får mannen lägre lön. Att arbetskraftens pris sjunker tolkas som en bekräftelse på hela den kvinnliga arbetskraftens fördärliga inflytande. Varje kvinna 'som inträder i produktionsprocessen innebär nedpressning av mannens löner'. Kvinnorna som hot, utanför den egentliga arbetarklassen – männen.

Vad Marx säger måste naturligtvis tolkas utifrån hans teoribyggnad och då blir bilden annorlunda:

Familjen säljs alltså som delar av mannens arbetskraft, efter att tidigare varit hans arbetskraft i hemmet. De nya arbetsbetingelserna 'under kapitalets omedelbara herravälde' innebär att varje arbetstimme innehåller en del som ersätter det variabla kapi-

talet (lönen) och en del merarbete. Det förstnämnda, det 'nödvändiga arbetet', har i Marx' eget exempel upplöst i fyra delar, fördelats på fyra delarbetskrafter.

Eftersom Marx utgår från att arbetskraftens värde ändå är detsamma, dvs att den nödvändiga arbetstiden för existens- och fortplantningskostnader inte förändrats, måste mannens del (en fjärdedel eller kanske hälften) naturligtvis vara mindre än det hela. Därmed 'nedsättes' värdet av hans arbetskraft. Varje delarbetskraft arbetar i fabriken och reproducerar sin del av arbetskraftsvärdet och dessutom ett mervärde. Den gemensamma arbetsdagen blir våldsam och förlängd. Dessa fyra arbetskrafter ökar visserligen familjens inkomster och arbetaren-fadern får inte lägre lön än sin barnlöse arbetskamrat med samma arbete och prestation, men räknad på de sammanlagda arbetstimmar (tex 4 gånger 10) så sjunker arbetskraftens pris.

Den nominella dag- eller veckolönen kan alltså stiga, medan arbetets pris förblir oförändrat eller sjunker. Detsamma gäller om arbetarfamiljens inkomster, om den arbetsmängd, som familjeförsörjaren levererar, ökas genom övriga familjemedlemmars arbete. När det gäller att sänka arbetets pris, finns det alltså metoder som är oberoende av den nominella dag- eller veckolönens minskning.³⁵

När arbetsdagen förlänges kan arbetskraftens pris sjunka under dess värde, även om det nominellt förblir oförändrat eller t o m stiger.³⁶

Vi kan konstatera att den underliggande förutsättningen för detta viktiga citat inte är mytens idé om en lön som räckte för familjen utan om familjen som arbetande enhet som ökar mannens produktionsförmåga – en idé, som tydligt har sina rötter i ett annat produktionssystem än det nuvarande. För den enskilde kapitalisten var arbetarfamiljen faktiskt upplöst som ekonomisk enhet, för honom var det likgiltigt om det var hustru och barn till hans egna arbetare eller andras familjemedlemmar som anställdes. Utgifterna för de manligas löner påverkades inte av detta, beräkningen av lönsamheten av den ena typen arbetskraft eller den andra inte heller.

Därmed blev denna teoretiska beräkning

endast en konstruktion utan egentlig förankring i Marx' teori, men den blev material till en myt, som har haft ett destruktivt inflytande på den socialistiska rörelsen och medverkat till att hålla arbetarklassen kvar i borgerliga föreställningar om familjen.

Motsägelsen i Marx' egna föreställningar är uppenbar: å ena sidan ansåg han att arbetarfamiljen var upplöst som ekonomisk enhet, å andra sidan att familjemedlemmarna ingick i värdet av mannens arbetskraft, dvs att familjen var en ekonomisk enhet med mannen som ägare.

Vi kan slå fast att varje påstående att kvinnans förvärvsarbete sänker värdet av mannens arbetskraft, utgår från den senare av dessa helt motsägande idéer. Kvinnan betraktas då inte som en självständig individ utan som en del av 'familjeförsörjarens' (makens eller faderns) arbetskraft och värderas som ingående i hans existens- och fortplantningskostnader.

I denna idé finner vi också den ideologiska motiveringen till att män är dyrare arbetskraft än kvinnor. Arbetlön graderas visserligen efter utbildningskostnader men är också könsbunden. I varje manslön ingår viss ersättning för reproduktionen, dvs barnfödande och hushållsarbete, det som Marx kallar 'det fria arbetet för familjens räkning'. Mannen i arbetarklassen får en symbolisk penningssumma för arbete och prestationer som kvinnan – arbeterskan oavlönad sköter utanför arbetsmarknaden, men som är nödvändiga för att arbetarklassen ska fortleva. Detta förhållande berörs inte alls av Marx.

Mot detta står den motsatta idén, som Marx skymtade men inte kunde föra vidare i bearbetad form: tanken att industriarbetarklassens familj var upplöst som ekonomisk enhet. Den bygger på hans uppfattning att förutsättningen för kapitalistisk samverkan i arbetsprocessen är 'den fria arbetaren som säljer sin arbetskraft'. Han betonar att säljaren 'är tvungen att utbjuda som vara sin egen arbetskraft, som endast existerar i hans egen levande kropp'.

Arbetaren är ägare av sin arbetskraft, så länge han som dess säljare köpslår med kapitalisten,

Mursmäckor i arbete på operabygget i Stockholm, 1890-talet. Foto Stockholms stadsmuseum.

och han kan endast sälja vad han äger, sin egen personliga arbetskraft.³⁷

Det står klart, att mannen som ägare och försäljare av familjens arbetskraft strider mot den kapitalistiska produktionsprocessens form. Kvinnornas myndighetsförklaring, deras rösträtt och alla förändringar i familjerätten sedan 1860-talet är följder av detta förhållande.

I exemplet med familjen som arbetar för kapitalisten tänker sig Marx att mannens arbetskraftsvärde fördelas på de fyra delarbetskrafterna. Men enligt kapitalismens förutsättning säljer var och en det han äger, 'sin egen levande kropp'. Delarbetskrafterna bär var och en sitt eget arbetskraftsvärde. I denna mening upphör familjen att vara en ekonomisk enhet. Men principen att arbetaren genom lönen får kompensation för barnkostnader medan arbeterskan oavlönad har arbetet och plikterna, bevarar familjen som ekonomisk enhet. Under kapitalismens utveckling visade sig emellertid denna princip otillräcklig för arbetarklassens fortlevnad. Statens roll som fördelare av ersättning för barnkostnaderna, som tas av lönarbetarna genom skattesystemet, har nu i sin tur förändrat familjen. Kvinnornas kamp för lika lön var också ett brott mot familjprincipen.

Dessa förändringar har inte avsatt några spår i teorien om kvinnoarbetet. Men kan vi verkligen i våra dagar utgå från att kvinnan är 'halvmyndig' och endast ingår i arbetskraften som en del av manligt arbetskraftsvärde? Även Marx måste infogas i ett historiskt sammanhang.

Misstag om kvinnoarbetets utveckling

De ungefär 120 år som gått sedan Marx gjorde sina omfattande undersökningar och byggde upp sin teori om kapitalismens utveckling har visat, att hans antagande just i fråga om kvinno- och barnarbetet var felaktiga.

År 1845 formulerades antagandet i *Kommunistiska Manifestet* i de välkända meningarna:

Ju mindre handarbetet kräver av skicklighet och kraft, dvs ju mer den moderna industrin utvecklas, desto mer uttränges männens arbete genom kvinnors och barns arbete. Könns- och ålderskillnad har inte längre någon social betydelse, när det gäller arbetarklassen. Det ges nu blott arbetsinstrument, som allt efter ålder och kön drar olika kostnader.

I *Kapitalet* senare på detta sätt:

Hur rysligt och motbjudande upplösningen av

de gamla familjeförhållandena inom det kapitalistiska systemet än kan te sig, så skapar dock storindustrin den nya ekonomiska grundvalen för en högre form av familjeliv och för ett bättre förhållande mellan könen, genom att den tilldelar kvinnor, barn och ungdomar avgörande roller i den samhälleliga produktionsprocessen utanför hemmet.³⁸

Kvinnor och barn har inte trängt undan männen som arbetskraft. De har inte heller 'tilldelats avgörande roller i den samhälleliga produktionsprocessen'.

Även på den punkten var ju Marx motsägelsetfull. Som vi har sett ansåg han också, att kvinnor och barn var tillskottsarbetskraft och endast delar av mannens arbetskraftsvärde. Ändå var ju insikten om en upplösning av de gamla familjeförhållandena som framsteg mot en bättre tingens ordning en verkligt revolutionär tanke på den tiden.

Det borde ha varit av stort intresse för alla studier av kvinnoarbetet att undersöka varför männen ändå blev den dominerande arbetskraften, när kvinnorna var billigare. Men detta har inte alls uppmärksammats. Fortfarande upprepas i alla sammanhang när det gäller kvinnorna 'kapitalets intresse att indraga mest möjliga och billigaste arbetskraft i produktionsprocessen'.

Ändå kan man hänvisa till Marx, när det gäller en del av förklaringen till detta förhållande, vilket visar styrkan i hans teoretiska förståelse av det nya produktionssättets ekonomiska lagar, som han utvecklade den under arbetet med *Kapitalet*.

Varje kapitalist har ett absolut intresse att pressa ut en viss arbetsmängd ur ett mindre antal arbetare i stället för ett lika billigt eller t o m billigare arbete ur ett större antal arbetare. I det senare fallet växer hans utlägg av konstant kapital i proportion till arbetsmängden, i det första fallet växer det betydligt långsammare. Ju större produktionsskalan är, desto mer avgörande blir detta motiv. Produktionsskalan väger tyngre, ju större kapitalets ackumulation är.³⁹

Detta var alltså en tendens som i 1860-talets England inte framträdde så tydligt men som senare fick en avgörande effekt på arbetarstyrkans sammansättning. Kvinnorna trängdes tillbaka och barnen försvann från fabrikena.

Noter

1. Jutta Menschik u a *Grundlagentexte zur Frauenemanzipation*, Phal-Rugensteins Verlag, Köln 1976, s 362.
2. Gisela Brandt u a *Zur Frauenfrage im Kapitalismus* Suhrkamps Verlag, Frankfurt, s 68.
3. K Marx: *Kapitalet III* s 798, 799.
4. A Kollontaj: *Kvinnans ställning i den ekonomiska samhällsutvecklingen*, Gidlunds förlag 1971 s 90.
5. Fr Engels: *Die Lage der arbeitende Klasse in England*, Dietz Verlag, Berlin 1964, s 145.
6. *Kapitalet I*, s 293.
7. Kollontaj a a, s 103.
8. *Kapitalet I*, s 300.
9. A a, s 304, 305.
10. Kollontaj a a, s 108.
11. *Kapitalet I*, s 372.
12. A a, s 376.
13. A a, s 375.
14. A a, s 373.
15. A a, s 70-71.
16. A a, s 666.
17. A a, s 289.
18. A a, s 387.
19. A a, s 375.
20. A a, s 412.
21. A a, s 209.
22. A a, s 262.
23. A a, s 180.
24. A a, s 149.
25. A a, s 147.
26. A a, s 453.
27. A a, s 454.
28. A a, s 277.
29. A a, s 456.
30. K Marx: *Lönarbete och kapital* s 29-30, Arbetarkultur 1941.
31. *Kapitalet I*, s 342.
32. A A, s 427.
33. A A, s 343-344.
34. A a, s 343.
35. A a, s 475.
36. A a, s 459.
37. A a, s 290.
38. A a, s 427-428.
39. A a, s 561. Ändrat enligt den tyska texten sid 664. 'Jeder Kapitalist hat das absolute Interesse, ein bestimmtes Arbeitsquantum aus kleinerer, statt ebenso wohlfeiler aus grösserer Arbeitszahl auszupressen. In dem letzten Fall wächst die Auslage von konstantem Kapital verhältnismässig zur Masse der in Fluss gesetzten Arbeit, im ersten Fall viel langsamer. Je grösser die Stufenleiter der Produktion, desto entscheidender dies Motiv. Seine Wucht wächst mit der Akkumulation des Kapitals.' *Das Kapital*, Dietz Verlag Berlin, 1966.

Summary

Within the socialist women's movement, various attempts have been made to incorporate female wage labour within a socialist theory. These usually take certain texts from *Capital* as their

starting point. Since these texts have not been critically examined or placed within a historical perspective, these attempts become only reiterations or variations of the same assertions which have been made about female wage labour during the whole period that the labour movement has existed. They rest upon the assumption that originally only men worked for capital and that they received a wage that was equivalent to the value of labour power. This was a 'family wage'. With the introduction of machines, women and children entered as competitors with men and were responsible for men's lowered wages and worsened working conditions. This unfortunate condition continues; women who work for a wage, lower men's wages.

This article calls these assertions a marxist myth. A myth which is derived from the same patriarchal origins as the religious myth concerning Adam and Eve. If the women's movement is

to succeed in developing a theoretical understanding of female wage labour and thereby utilize marxist theory as a tool of analysis, this myth must be brought to light and dealt with. This is the purpose of this article. Using historical examples, this article shows that women already worked in the period of trade and manufacture (early capitalism) and that harmony between male workers and capitalists never existed. An account of the theory of the value of labour power reveals that a misunderstanding with respect to the application of this concept exists and provides the basis for the myth. However it is also shown that Marx is full of contradictions and that he made incorrect assumptions about the role of female wage labour under capitalism.

Ruth Bohman
Norbyvägen 73 A
752 39 Uppsala